

Kui keha kõneleb

Margit Lõhmuse „Sterne” kui vastuhakk normile

PIRET PÖLDVER

*Miks mu sees kõik põleb, ilma et väljast isegi suitseks? Ei, ei ma ei saa enam nii.
Ma pean ka, ma pean ka... minema, elama ja keppima.*
(Lõhmus 2019: 32)

Margit Lõhmuse jutukogu „Sterne” (2019) sai ilmunise ajal palju tähelepanu: see nomineeriti Betti Alveri debüüdipreemiale ja Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastaauhinna, raamatust ilmusid arvustused nii päevalehtedes kui ka olulisemates kultuuriväljaannetes, nagu Keeles ja Kirjanduses, Vikerkaares, Loomingus ja Sirbis. Teosest on korduvalt räägitud raadios. Ometi puudub „Sterne” kohta kirjandusteaduslik analüüs. Lõhmuse teos eristub eesti kirjandustraditsioonis nii teema kui ka keelekasutuse poolest ning pakub seetõttu viljakaid lähenemisnurki. „Sterne” võib ärritada lugejat nii sisu kui ka vormi tasandil, kuivõrd see on transgressiivne ühtaegu temaatiliselt ja keeleliselt: teos on valdavalt kõne- ja/või netikeeles, ei järgi kirjakeelereegleid, tekstid räägivad sageli seksuaalsusest ja kehalisusest, mõne jutu keskmes on kehavedelikud (näiteks uriin, menstruaalveri), ihad ja suhted meestega, samuti fetišid. Minategelane liigub kas Eestis või Berliinis, taustal on tihti majanduslik ebakindlus. Eri lugude minahääled on väga sarnased, seda nii keelekasutuse, hoiakute, eelduste kui ka suhtumise poolest, mitme loo minategelase nimi on Marge või Margit, nimi varieerub isegi ühe jutu jooksul, mistõttu kätkeb raamat justkui sama minajutustaja eri lugusid (siinses artiklis pole siiski tähtis, kas lood moodustavad selge terviku või mitte). Artiklis vaatlen, milliseid ühiskondlikke norme „Sterne” murrab, kuidas mõtestada selle teemasid kväärkirjanduse valguses, mil viisil keha – eriti naisekeha – tavatu kujutamine õõnestab norme ning kuidas suhestub sellega raamatu stiil ja vorm.

„Sterne” retseptsioon

„Sterne” koondab jutte aastatest 2002–2019, mitmed neist ilmusid varem ajakirjades Vikerkaar ja Värske Rõhk. Lood on raamatusse paigutatud kirjutamise järjekorras, mis annab võimaluse jälgida Lõhmuse loomingu arengut – kuigi siinses artiklis ma sellele ei keskendu. Vormi ja kõnekeelsusega eksperimenteerimine ning obstsöönud sõnad võivad lugejas ebamugavust tekitada. Lõhmuse stiil on sageli kiretult registreeriv, ta kirjeldab maailma otsekoheselt, samal ajal üllatavat sõnavara kasutades. Niimoodi mängib Lõhmus stereotüübid ümber ning annab keha ja seksuaalsusega seonduvale värske tähenduse. Lisaks avab Lõhmus sotsiaalseid teemasid: eba-

võrdsust, läheduse puudust, üksindust, emotsionaalset hüljatust ning sotsiaalsete normide küsimust.

Teose peamiselt soosivas retseptsioonis on võrdlemisi palju esile toodud keha abjektset kujutamist, keskendutud on keha ja eriti naisekeha tavatu kujutamise mõtestamisele. Enamiku arvustajate jaoks on olnud oluline mainida autori sugu ja seda, et lugusid jutustatakse naise perspektiivist, samal ajal ei ole arvustajad arutlenud selle üle, et nad ise on teose analüüsimisel lähtunud autori soost. Naise perspektiivist on seksuaalsust ja keha eesti kirjanduses kahtlemata vähem avatud kui mehe omast, seega on ootuspärane, et Lõhmuse lähenemine on silma jäänud just sellest aspektist. Samal ajal näib arvustuste põhjal, et 2019. aastal nähti endiselt mehekeha universaali ja naise oma erandina – harva tuuakse meesautori teose retseptsioonis kirjaniku sugu esile nii suurel määral kui Lõhmuse raamatust rääkides.

Janek Kraavi (2019: 172) määratles „Sterne” „tabudest üleastuva naiskirjandusena, vaikuselt ja tummusest väljamurdva vihase või kuulama paneva häälena”. Greete Lehepuu (2019) tõi välja, et teos oleks võinud olla veelgi feministlikum: „Ootas, et lõpuks lööb Lõhmus lugejatele ühe n-ö laimi kurku ja saabub mingisugune tabamus. Siis oleks raamat ka tubli sooritus, mis feminismi igavast trendiliikumisest välja sikutaks.” Samas pole päris selge, milles Lehepuu ootus seisnes. Alvar Loog (2019) sidus feministlikkuse seksuaalsusega, öeldes, et autor „soovib kergelt transgressiivsel moel näidata, et ka naisel on seksuaalsus, mis võib olla aktiivne, ühiskondlikest normidest ja ettekujutustest kõrvalekalduv, koguni ülevoolavalt perversne”. Vilja Kiisler (2019) tõi esile naise kehast avatud viisil rääkimise, sedastades, et see võib vabastada häbist ja piinlikkusest, kuid lõpuks heitis Kiisler Lõhmusele ette keha teemasse liiga kinni jäämist ning avaldas lootust, et ehk „on autor järgmise raamatu ilmunise ajaks kehavärgid juba selgeks saanud ja hakkab huvi tundma muude asjade vastu” (Kiisler 2019: 1223). Selles osas teadlikult lähenes teosele Meelis Oidsalu (2019: 36), kes küsis „Sternet” arvustades irooniliselt: „Kas naise kirjutatud teos peaks eos olema hea veel millegi muu kui lugemismõnu pakkumise pärast, et olla tõeliselt hea?” Seejuures kirjeldas ta, kuidas naise teosest otsitakse teemasid naiseks olemise kohta, samal ajal kui mehe raamatust rääkides enamasti ei tooda esile meheks olemist. Sellisel suhtumisel on kultuuriline taust (vt Moi 2015), millele on läänes tähelepanu pööratud juba alates 1970-ndatest (nt Millett 1970) ning eesti kirjandusteaduses alates 1990-ndatest (nt Annuk 1992, 2005; Hinrikus 2005; Lindsalu 2006; Talviste 2020).

Teose keskkond, kväärsus ja transgressiivsus

Lõhmuse teos seob kaks konteksti: Eesti ja Berliini, seda nii tunnetuslikult kui kohati ka otsesõnu, näiteks stseenis, kus minategelane võtab Berliinis maja eest „kaks sügisevärvilist puulehte” ja kleebib „süljega oma rindade peale”: „Mu korterinaaber on juba vist üleval [--]. Igal juhul, ma ei taha oma palja ülakehaga temas seksuaalseid mõtteid äratada. Väik, üldse ei taha. Ta eestlane.” (Lõhmus 2019: 37–38) Kuigi „Sterne” liigub ennekõike lääne paradigmas, mis juba 1990-ndate alguseks oli sugude mõtestamisel jõudnud võrdsus- ning erinevusfeminismi ja sealt omakorda

sugude dekonstrueerimiseni keelefilosoofilisest vaatenurgast (vt Butler 1990; Põldsaar, Kivimaa 2009), asetub see paratamatult eesti kultuurikonteksti, kus nõukogudejärgsel siirdeperioodil keskenduti seksuaalsusest rääkides kõlblusele, soovimatute tagajärgede eest hoiatamisele ning seks oli midagi, mida naine pakub oma meespartnerile (Birk-Vellemaa 2022: 5). „Sternes” on Berliin oluline kontekst: seal leidub palju kvääri, punki, kontrakultuuri ja transgressiivset. Linn on tuntud mitmekesise ja alternatiivse ööelu poolest, sel on pikk geikultuuri ajalugu, 1920. aastate Berliini on nimetatud Euroopa geipealinnaks (Krauss 2004: 11), ja kuigi natsirežiim võitles geikultuuri vastu, siis 1940-ndate teisest poolest alates on seal seda taas aktiivselt viljeletud. Tänapäeval on Berliinis palju geiklubisid ja -festivalide, samuti on Berliini nimetatud maailma kõige fetišisõbralikumaks linnaks (Christina 2011: 96). „Sterne” suhestub nii gei- kui ka fetišiteemadega, lähtudes normidest, mis tausta tundmata võivad tekitada hämmingut, ning toob ühtlasi eesti kirjandusse kvääresteetika.

Siinkohal on abi soo vaatlemisest Judith Butleri (1990) mõistes erilaadsete soonormidega pinges olevate esituste kogumina, mis ühtlasi küsimärgistab norme. Seksuaalsus „Sternes” tuleneb kehast, võib-olla isegi suubub samasse kehasse ega ole tingimata seotud teise inimese või valitsevate tavadege. Selline lähenemine soole ja seksuaalsusele ületab binaarsusest lähtuva lugeja harjumuspäraseid arusaamu. Mitmed teose kihid avanevad, kui teos asetada kväärteooriate valgusesse.

Mõiste *queer*,¹ eesti keeles *kväär*² on kõike muud kui selge: seda kasutatakse LGBT+ kogukonna katusmõistena, kuid ka laiemalt, kirjeldades identiteeti, millel puudub tuum (Marling, Põldsam 2022: 719). Mõistel *kväär* on kirev taust ja palju tõlgendusi, millele siin ei jõua keskenduda. Sõnaveebis on defineeritud *kväär* kui „inimene, kelle seksuaalne või sooidentiteet ei vasta heteronormatiivsuse ootustele või ei allu binaarsele soojaotusele (inimkonna liigitusele naisteks ja meesteks)” (EKI ühendsõnastik 2023). Kväärteooria on küll välja kasvanud gei- ja lesbiuuringutest, kuid ei tegele ainult kindlate identiteetidega, nagu lesbid ja geid, vaid uurib laiemalt soolisi ja seksuaalseid eripärasid, seistes ühtlasi vastu ühiskondlikule survele kõiki ühetaolisena näha (Halperin 2003: 341). Vaatlen siin mõistet tähenduses, kus seksuaalne identiteet ei vasta heteronormatiivsuse ootustele, ühtlasi uurin, kuidas kväärsus suhestub normiga. Donald E. Hall (2003: 16) kirjutab, et kväär olemiseks ei pea küsima seksuaalsuse, vaid normi kohta. Mõiste kätkeb niisiis just normile, mitte heteroseksuaalsusele vastandumist; kväärkirjanduses on seksuaalsus esitatud teisiti kui heteronormatiivses traditsioonis, kus sugu jaguneb kaheks: naiseks ja meheks (Warner 1993: xxvi, viidatud Hall 2013: 114 kaudu). José Esteban Muñoz (2009: 1) hinnangul laseb kväärsus tunda, et ümbritsev maailm ei ole piisav, miski on puudu: kväärsus esindab ideaali, võimalust, mida saab kujutleda tulevikku.

„Sternes” kujutatakse norme, mida tegelikus ühiskonnas (veel) ei eksisteeri, samal ajal saab lugeja võimaluse kujutleda end natuke teistmoodi maailma, milles lähtutakse muudest alustest kui tegelikkus. Teoses leidub suhteid ja olukordi, kus tabud piiravad keha ja seksuaalsust vähem kui harjumuspäraselt. Tegelased käivad

¹ Ingliskeelse mõiste *queer* tekke ja arengu kohta vt Halperin 2003.

² Eestikeelse mõiste *kväär* tekke ja arengu kohta vt Kuusik 2024. Käesolev artikkel lähtub sellest, et sõna *kväär* on ingliskeelse *queer* vaste.

üritustel, pidudel, otsivad ja kaotavad suhteid viisil, mis on tavapärasest natuke nihkes, tekitades üllatusmomente ja arusaamatust selles, millele Lõhmuse norm tugineb. Kväärsuse mõiste osutab sellele, et seksuaalsuse ja keha tajumisel on vaba mängu-ruumi. Lõhmus (2019: 89) sedastab: „Ühiskonnas on kaks domineerivat sugu: mees ja naine. Ülejäänud on pmst subsood. Minu sugu on laim.”³ Minategelase eesmärk ei ole väita, et tema sugu tõepoolest on laim, vaid ta toob esile, et soo ja seksuaalsuse küsimus on voolav ning sellega võib piire ületada, loominguiliselt ümber käia. Mäng sookategooriatega avaldub ka lauseis: „Mötlen, et ma pole naine ja ma pole ka mees. Äkki ma pole ka inimene.” (Lõhmus 2019: 88) Eri juttudes on sookäsitlus erinev, näiteks lugudes „Vulvaklubi” ja „Sterne” väljub minategelane eksplitsiitselt binaarsest soosüsteemist. Esimest illustreerivad eespool toodud tsitaadid laimi ja kategooriate *naine-mees* kohta, teist väide, et Sternel puudub sugu. Jutt „Süda puperdab” on hüperseksuaalsuse paroodia, mis muutub kohati karikatuurseks ja keerab maskuliinsed fantaasiad pea peale: minategelane hüppab raamatukogus ühe mehe juurest teise juurde, neid sisuliselt vägistades.

Ah, ma olen juba märg ja teksadest olen ka peaaegu lahti saanud. Lõõn lugemissaali ukse lahti ja hüppan esimesele tüübile, keda näen, oma vituga näkku ja hakkam min-geid rütmilisi liigutusi tegema, ühe käega surun ta nägu omale vittu, teisega hoian oma kauboikaabut kinni. [...] Ma täiega nikun mingit suvalist tüüpi näkku [...] ma käperdan teda ja tirin teda jalgevahest. Ma armastan teda. Miks tema siis rüseleb? (Lõhmus 2019: 33)

„Sterne” minategelased naudivad iseenda keha, seejuures kätkeb teos kriitilist suhtumist meestega seksimisse – kuid seda mitte olemuslikult mehe ja naise suhteid eitades, vaid juhtumipõhiselt, suhtudes kriitiliselt kultuurinormi, mis suunab naise keha objektistama. Heteronormatiivses arusaamas on seksuaalsuse eesmärk, eriti mis puutub naisekehasse, saada lapsi, luua vastassugupoolega suhe, olla ihaldusobjekt. „Sternes” avalduv seksuaalsus on mäng ja hetkes kohalolu, minategelaste normi ei ole võimalik otsesõnu väljendada, sest keeles ei leidu täpseid mõisteid ega süsteeme.

Lõhmus käsitleb kväärsust sageli transgressiivses võtmes, hüperboolselt ja huumoriga. Transgressiivne ehk piire ületav on kirjandus, mis käsitleb ebaseaduslikke, häirivaid ja kultuuris tõrjutud teemasid. Selle tuumaks on ambivalentne tähendusväli, mis sünnib keelu rikkumise või normide hülgamise tagajärjel. Ühtlasi võib teose vaatepunkt ja kujutamislaid olla lugejale häiriv või isegi vastuvõetamatu. (Kraavi 2021: 10) Transgressiivsetes tekstides räägitakse vägivallast, sõltuvusest, seksuaalsete normide rikkumisest seejuures moraliseerimata. Inglisekeelse transgressiivse kirjanduse tuntud näited on Brett Easton Ellise vägivaldsust ja Kathy Ackeri ennasthävitavat tegevust kirjeldavad teosed. Saksa kirjanduses on saanud tähelepanu kehalise tabu piire ületav Charlotte Roche „Märgalad”, eesti kirjanduses Peeter Sauteri kehalisust

³ Siin võib näha iroonilist suhtumist soo teemasse: eri sooidentiteete on niivõrd palju, et endale võib valida millise tahes.

ja Kaur Kenderi vägivalda kujutavad teosed. Transgressiivsus ei ole teksti omadus, vaid hinnang, mis antakse väljastpoolt, tulenevalt kultuurikontekstist ja ajast.

Trangressiivsus on tihedalt seotud abjektsusega. Abjektsuse mõiste tõi käibeles Julia Kristeva, pidades sellega silmas midagi, mis rikub mingit süsteemi või korda, ei pea kinni piiridest ega reeglitest (Kristeva 2006: 17). Abjektne on kõik, mis on seotud inimese animaalse loomusega ning asetseb väljaspool sotsiaalset, üheselt mõistetavat ja reguleeritud süsteemi. Abjektsed on keha loomulikud protsessid, mida tõlgendatakse ebapuhaste või vastikutena (oksendamine, kusemine, veritsemine jne), ja abjektsed kirjeldused toovad esile kehalisust ümbritsevaid tabusid, näidates nende kuulumist inimkogemuse tervikusse ja füsioloogilisse toimimisse (Kraavi 2016: 825). Seega võib abjektse või eemaletõukavana mõjuda kirjandus, mis ületab harjumuspäraseid piire ja käsitleb tabuteemasid, tekitab vastikustunnet, ebamugavust, mõjub häirivalt. Lõhmuse raamatus avaldub see enim kehade kujutamise viisis.

„Sterne” ja keha

„Sternes” on palju juttu eri kehadest ja nende olemise viisidest: riietusest, välimusest, soengutest, lõhnadest ja eritistest. Juba raamatu kaanepildil on verised sõrmed. Eravestluses on Lõhmus kinnitanud, et see on just menstruaalveri, ning foto on tehtud Indias ühes käimlas, kus ta üritas paigaldada tampooni ja „kæale potsatas selline lärakas, mu esimene mõte oli et omg nii ilus ja tegin pilti kohe” (Lõhmus 2024).

Raamatus suheldakse suuremalt osalt reaalses maailmas, kuid oluline roll on ka veebisuhtlusel. Jutus „Uriin termosel ehk enesearmastus” kohtuvad kaks tegelast esmalt veebis, mistõttu tekib kontrast ettekujutuse ja tegelikkuse vahel. „Ta kirjutas, et on kena välimusega [---]. Nii kujutasingi ette, kuidas pissin mingile kenale tüüblile suhu [---].” (Lõhmus 2019: 41) Tegelik kohtumine oli midagi muud: „[---] minu üllatuseks tuli uksele vastu üldse mitte kena välimusega, average’ist pigem tusedusele ja vähele sportlikkusele kalduv mees. [---] Paistis tore inimene, aga minu vittu tema huuled puutuma ei saa, selles olin juba kindel.” (Lõhmus 2019: 43) Jutus „Alandus” pakub arvutiekraan kaitset: „Internet on nagu kondoom”, sperma, mis oli mõeldud minategelase näkku, paiskub vastu ekraani (Lõhmus 2019: 71). Samas on veebiseksiga võimalik teenida raha: „Teen ruttu mõned snapshotid ja kuulen, kuidas mu kontole laekub 15 euri kill-koll. Lõpetan kõne.” (Lõhmus 2019: 71) „Waiting for Godot 2018” keskendub peamiselt tunnetele, unistustele, ülemõtlemisele ja enesevaatlusele. Jutus esitatud veebisuhtlus ongi nagu sisemaailma labürintides rändamine, selle peegeldamine ja analüüsimine, argitegevusi ja kirjeldusi leidub minimaalselt. Kehalisust on loos vähe, osaliselt on see esil sõltuvuste kaudu (ülesöömine, joomine, sõltuvuslik armastus). Jutus „#jõulujutt #taksojuht #purustaklaasid #margitlohmus” on kehalisus rohkem esil. Kirjeldatakse inimeste välimust, söömist, jalutamist, linnas käitumist, samuti füüsilist vägivalda ja agressiivsust. Mõlemas jutus asendab veebisuhtlus silmast silma suhtlemist, sest tähtsajad asuvad eri riikides, seega on internetisuhtlus möödapääsmatu, hoidmaks kontakti. Jutus „Waiting for Godot 2018” ei räägi tegelased peaaegu üldse muust kui luhtunud suhteist, tähtsajamise ruum on keskkond,

kuhu rõhuvaid ja liiga ohtraid tundeid välja valada. Jutus „#jõulujutt #taksojuht #purustaklaasid #margitlohmus” on vähem tundeid, rohkem tegevuse kirjeldust ja mõtteid. Seal suhtlevad veebis kaks pereliiget, nad kirjeldavad oma argipäeva ja räägivad perest. Peamiselt on „Sternes” veebikeskkonna roll suhteid kas luua või hoida, üldiselt see ruum toetab tegelikult elus kulgemist. Veebikeskkond on kehalise eksistentsti laiendus või tugi.

Nii veebikeskkonnas kui ka mujal leidub olukordi, mis kätkevad elemente, mida tavaliselt ei seostata seksuaalsusega – näiteks kusi või menstruaalveri –, mis aga erutavad tegelasi, tekitavad seksuaalse naudingut. Tegelased on hüperseksuaalsed, näiteks juttudes „Kättemaks lollile libule”, „Ma tulen üheöösuhtest”, „Uriin termos- ses ehk enesearmastus”, „Vulvaklubi”, mis äratavad tähelepanu juba pealkirjadega. Seksuaalsus ja sellega seotud tegevused on samamoodi olemise osa nagu igavlemine, kõndimine, töötamine ja suhtlemine.

Kehad „Sternes” pole tingimata alati seksuaalsed. Mõni „veits haises ka, mõtles vist, et ma ei tule tagasi ja ei läinud öhtul pesema” (Lõhmus 2019: 20). Keha võib olla agressiivne ja sellega toimuv tekitada piinlikkust: „[---] ja pani mulle lõuga. Nii piinlik, kõik vaatasid, issand kui kohmetu see kõik võis kõrvalt vaadates olla. Mul oli nina verine, aga tõusin kohe püsti (ma olen ikka nii nõrk, et üldse maha kukkusin).” (Lõhmus 2019: 22) Keha võib teha tegusid ja öelda lauseid, mis minategelast ennastki üllatavad: „Oh, milline lause, mõtlesin, see tuli nii sügavalt minu seest. Ja mu hää l kõlas kohutava rõõgatusena. Mul oli kõigi nende inimeste ees nii piinlik, tundus, et kõik naeravad mu üle. Ja enam ma ei suutnud pisaraid tagasi hoida.” (Lõhmus 2019: 22)

Eraldi kategooria „Sternes” on narkomaanid, kelle välimust on kirjeldatud kohati hinnanguliselt ja võrdlemisi detailselt:

Roosade pikkade juustega, ära needistatud näo ja koledate tätoveeringutega naine, kel silmad säravad klaasistunult, mitte ei seisa tuhmilt nagu teistel ruumis viibijatel. [---] Lauas sööb veel üks hambutu naine nuudlisuppi. (Lõhmus 2019: 53–54)

Vahepeal on supisööjatega liitunud ka roosade juuste ja koledate tätoveeringutega heronaise boyfriend, kel on samuti koledad tätoveeringud. Ta on kiilakas ja kole mees, armiga huulel, tema suu ja silmad (aga mitte kulmud) meenutavad natuke Andrus Kivirähku (siis kui ta paistes näoga on, ma ükskord juhtusin nägema tänaval, see on ka ainus kord, kui teda laivis näinud olen). Aga pea on sel boyfriendil ümar, pea on tal nagu ümarapoolsem beežiks värvitud kivi, mõndade inimlike lohkodega, jah, ta pea on ühtlaselt beež, kollakas beež. (Lõhmus 2019: 55)

Samas pole kõik narkomaanid stereotüüpsed. Näiteks Petsi-nimelist tegelast on hoopis kirjeldatud helge ja rõõmsana, temas peitub „hindamatu rikkus”, ta on „täiega miljokas”, „tugev juurikas”, „Nõmme metsade vahelt pärit esteet”, „šarmantne ja puhas ja hoolitsetud mees”, „puhas kodutu, ta lõhnab hästi”, „rõõmsa kõnnakuga”, „viisakas”. „Ja ta arutab, millise soengu omale suveks teha laseb, et vb ei lasegi oma juukseid väga lühikeseks ja et ta tahab, et pool pead oleks heleroheline ja pool tume-

roheline [---].” Vähene, mis seob Petsi tavapärase narkomaani stereotüübiga, on see, et tal puuduvad hambad. (Lõhmus 2019: 49–51)

Riietus on raamatus oluline tähistaja: rõivad edastavad sotsiaalset sõnumit, aita-
vad paigutada inimesed gruppidesse, märgivad kuuluvust või aitavad sisse elada sot-
siaalsesse rolli, samuti toovad esile identiteedi. Näiteks: „[---] Lizile kõik tüübid vilis-
tavad ja ütlevad: so beautiful. Tal on kontsaga kingad ka ja pikad heledad juuksed
lehvivad tuules. [---] Mul on prillid, suusamüts ja jope, aga noh mis siis. [---] Mina
pole vau tüdruk, nii lihtsalt on.” (Lõhmus 2019: 31) Raamatu nimitegelase Sterne,
kes on üks kväärimaid kujusid raamatus, kuna tal pole sugu kunagi olnudki, muu-
davad silmatorkavaks tema riided: „[---] Sterne tuleb raamatu avamisele⁴ rohelises
litterkleidis, mustad läbipaistvad sukad ja platvormkingad, tuleb üle kahe meetri
pikkusena. Ta alati julgeb olla. Juuksed õlgadeni, blondeeritud ja rābaldunud, talle
sobivad sellised juuksed.” (Lõhmus 2019: 66) Sterne välimusse on kokku pandud
niisugused soolised tunnused, mille kaudu koonduvad ühte inimesse nii naise- kui
ka mehekeha elemendid. Vastuolulisus kujundabki Sterne identiteedi: „[---] selline
hästi lapiku peene kehaga ja laiade õlgadega. Tal olid ka väga ilusad väiksed rinnad,
aga keegi ei tea seda. [---] Nii täiuslik meesnaine, nii täiuslik inimene.” (Lõhmus
2019: 65)

Minategelase enda riided on enamasti rõhutatult n-ö mitteseksikad. Peavoolu-
meedias seostatakse naise seksuaalsust sageli liibuvate ja nappide rõivastega, lühi-
keste kleitide või seelikutega, pitside ja erootilise pesuga. „Sterne” minategelane kan-
nab teistsuguseid, sageli lohvakaid kehakatteid, mida võiks kanda pigem mehed või
poisid.

Olin just kiiruga oranžid lühkarid jalga tõmmanud ja topi selga ajanud, haarasin koti,
dressika ja plätud [---]. (Lõhmus 2019: 24)

[---] mul on lühikesed püksid ja jalad on sinakaks tõmbunud. [---] äkki ta vaatab ja
muheleb, et issand, kui kole see tüdruk ikka on. Tunnen, kuidas ta pilgu all järjest
koledamaks muutun. (Lõhmus 2019: 29)

Riietus on täpselt sama mis kahel varasemal korral: pardiga dressipluus ja tumehallid
dressipüksid. Jaki tõmbasin ka peale [---]. (Lõhmus 2019: 40)

Mina, täiskasvanud naine, ei häbenenud öises Rigaer-tänavas oma täiskustud pükse,
mu silmis ja kehas oli heroiini rahu. (Lõhmus 2019: 43)

[---] mul on valge maika seljas ja tumehallid dressipüksid jalas, villased sokid on
magamise käigus jalast ära tulnud. Magan dressipükstega [---] Muidu ma ei magaks
dressipükstega, aga kuna mul lina ei ole, siis tundub nagu imelik ilma püksata
magada. (Lõhmus 2019: 47)

⁴ Ilmselt on autor mõelnud raamatu esitlust, mitte avamist, kuid kasutanud sõna, mis sobib
kunstinäituse kohta.

Eristumine stereotüüpselt naiselikkusest ei ole juhuslik. Nii mõtiskleb minategelane: „Kui ma oleks naine, oleks mul kantsaga kingad ja pliiatsseelik, ja kui ma oleks naine, oleks mul piinlik. Ja kui ma oleks naine, oleks aknast väljaronimine pliiatsseeliku tõttu pentsikum. Aga ma ei ole naine. Jumal tänatud! Ma vist ei taha kunagi naiseks saada [---].” (Lõhmus 2019: 24) Naisel on piirangud, piirid ja kammit-sad, tema liigutusi ahistavad kitsad rõivad. Jääb lahtiseks, kas naine tähistab binaarset lähenemist sookategoriale või midagi muud, igal juhul eristub see minategelase identiteedist, olles samal ajal oluline kategooria, millega suhestuda.

„Sterne” kehaline ja keeleline transgressiivsus

Kvääriteooria valguses näib Lõhmuse transgressioon rohkem vahendi kui eesmärgina: piire ületades saab käsitleda teemasid, mille jaoks domineerivas kultuuris puuduvad väljendusvahendid, keel või millest tuleb tabu tõttu vaikida. Transgressiivsus aitab teoses esile tuua aspekte, mis muidu võivad märkamatuks jääda.

Nagu öeldud, avaldub „Sterne” transgressiivsus kõige rohkem keha ja seksuaalsuse kujutamise viisis. Lõhmus kasutab väljendeid ja sõnu (nt „vitt”, „munn”), mida Eve Annuk (1997: 175) on nimetanud mehelikult otseütlevaks ja pornograafilise varjundiga keelekasutuseks. Obstsöönsel sõnavaral on mitmekesine funktsioon: kehtivale võimule vastu seismine, kaitsemaagia või kilp kurja saatuse vastu, kaasinimeste tegude taunimine, relvana kasutamine vaenlase vastu, ohutusventiil siis, kui ollakse kuri, frustreritud või haiget saanud; aga üldiselt osutavad obstsöönsed sõnad sotsiaalsetele piirangutele või kirjutamata seadustele (Kraavi 2017: 43). „Sternes” vannutakse roppude sõnadega, aga neid kasutatakse ka rääkimaks kehapiirkondadest, millest n-ö hea maitse järgi tuleks vaikida. „Vitt” võib tähistada halvaksapanu ja põlgust, aga ka kohta kehal, üldiselt on keeruline seda sõna neutraalselt kasutada. Lõhmus ei kõnele ainult kehapiirkonnast, vaid muudab selle luhtunud läheduse metafooriks: „Mu vitt jäi sinu juurde, sa võtsid selle minult ära, ei, ma viskasin selle sulle näkku ja läksin ise minema, sest see ongi ju kõik, mida sa tahtsid” (Lõhmus 2019: 21). See sõna ehmatab, katkestab lugemise. Ropud sõnad kirjanduses tõmbavad ligi kriitikat ja emotsioone: muu hulgas vägisõnade kasutamise tõttu hakati Kaur Kenderi „Iseisvuspäeva” nimetama kolekirjanduseks (Kaus 2015: 61). Ent eeltoodud tsitaadis nimetatud kehaosast rääkimiseks ongi keeruline leida eesti keeles neutraalset sõna. Lõhmuse lähenemine on värskendav: ta ei kasuta ainult tabulist leksikat, vaid ehitab selle peale ka kujundi, mis peegeldab viha, pettumust ja valu.

Lõhmuse juttudes on mehe ja naise seksuaalvahekorda kirjeldatud sageli mannetu, häiriva või ebarahuldavana. Naine saavutab raamatus kehalise olemise täiuse siis, kui ta saab olla iseendaga, samal ajal kui seksuaalne kokkupuude meespoolega on tihti võõritav. Naise seksuaalsus on lahutatud normist, kus seks on seotud vastasugupoolest tuleneva iha ja erutusega. „Sternes” tekivad nauding, erutus ja iha muudes olukordades, mis ei pruugi olla seotud teise kehaga, isegi mitte heteronormiga, mõjudes seeläbi tavatu või kväärina. Lõhmus kirjeldab pornograafiast tuttavaid stseene, mis naise perspektiivist ei mõju erutava, ammugi mitte erootilisena, vaid on

külmad ja distantseerunud, tühjad ja pidetud, andes edasi naise vaatepunkti mehekesksele seksuaalaktile:

Ta veeres mulle äkki peale, nii ootamatult, et mul tuli mingi imelik rõhatus [---]. Enda kõva asja mu vastu surudes ja omalt särki ära võttes tegi ta mingi tugevama tõuke, mis mulle enam ei meeldinud, ja pani mu rinnahoidja vahele, nii et mul oli ebamugav, ja üldse tegevus läks selliseks, et ma enam hingata ei saanud. (Lõhmus 2019: 30)

See tegevus ahistab, ängistab, muutub lämmatavaks ja minategelase keha kaotab agentsuse:

[---] ta oli minu peal ja hm... ee... tegi trenni?! Vms. Ma olin nagu mingi trenadžöör. [---] Ma vaatasingi ta muutuvaid näoilmeid, ta suurt vaeva. Ta kurtis, et pole mitu päeva pauku lahti saanud ja munad valutavad ja on rasked. Ma ei saand end eriti liigutada, olin lohku vajunud ja ma ei osanud ka kuidagi, ta liialt tõmbles ja rühkis nagu, ilus noormees. (Lõhmus 2019: 60)

Emotsioonivaba looteluline kirjeldus loob olukorraga distantsti, tegevuses puudub iha, kehasid on kirjeldatud anonüümselt ja funktsionaalselt. Minategelasega toimuvat vaadeldakse väljastpoolt:

Sel Tinderi-poisil oli ka raskusi, tal ei läind pauk lahti. Ma ei tea, vb see oli minu pärast. Ma ise ka ei tundnud midagi, ma ei saanud üldse arugi, kas ta munn on üldse sees. Arvatavasti oli, ta näoilmeist lugedes, a mina küll midagi ei tundnud. Ma olin madratsilohku ka vajunud. Poisi näost oli vaeva näha. Tundsin igavust. Avastasin voodist pooliku küpsise ja toppisin selle omale perse, et vähemalt midagigi tunneks. Mõtlesin, et edaspidi hakkangi küpsistega seksima. Higine küpsisepudi persevahel täiega töötab, kui seda edasi-tagasi liigutada. (Lõhmus 2019: 69)

Tegevus võiks meenutada pornograafiat, kuid ükskõikses minajutustajas domineerib igavus, kehaline eemaldumine, peas keerlevad juhuslikud mõtted. Seks ei ole seotud naudinguga ega isegi erutusega, vaid on suvaline toiming, millesse minajutustaja on mingil arusaamatul põhjusel sattunud. Lisaks on siinjuures oluline poeetiline komponent huumor, mis tekib ootamatute elementide ühendamisel (seks ja küpsisepudi) ja olukorra kõrvalt vaatamisel. Lõhmuse juttudes ongi väga olulisel kohal huumor – seda aitab rõhutada pidev eneseirooniline pilk, mis laieneb soo- ja feminismi diskursusele, ning tabupiiride ületamine ja abjektsus:

[---] anaalseks ajas tal südame nii pahaks, et oksendas mulle selja peale [---] Ta öökis põrandale ja kraanikaussi, samal ajal kui mina potti ilutulesikku lasin. Okse mu seljalt alla nirisemas. Okse oli roheline (roheline smuuti: 1 banaan, 1 kiivi, 1 apelsin, 1 õun, umbes pool või vähem kurki, värsket peterselli, sidrunit, ingverit, võib ka lisada mett ja õli). (Lõhmus 2019: 69)

Abjektsus pole loodud siinkohal ainult transgressiivse tegevustiku ja sõnavara kaudu, mis võib lugeja eemale peletada, vaid ka poeetika abil: tsitaadis muutub teksti register, sündmustiku kirjeldusele järgneb toiduresept. Samuti on keha funktsioonide järgnevus ümber pööratud: kõigepealt oksendatakse, seejärel räägitakse toidu valmistamisest kiretu lootelulisusega – see võte üllatab, üllatus vallandab omakorda huumori. Arvo Krikmann (2006: 27) on välja toonud, et üks nalja tekkimise viise ongi seotud üllatuse ja uutmoodi arusaamisega. Ühtlasi keerab selline võte – füsioloogiliste protsesside järjekorra ümber pööramine – abjektsusele vindi peale, rikku-des, nagu Kristeva (2006: 17) kirjutab, süsteemi või korda. Kuid normi rikutakse veel ühel tasandil: eespool tsiteeritud jutus on üks tegelastest teinud läbi operatsiooni, mille käigus on naise suguelundid vahetatud mehe omade vastu. Seega pole siinkohal kväär üksnes see, et romantilises ja seksuaalsuhtes on kaks naist, vaid nad väljuvad sookategooriatest: „Ma ei nimetaks seda tegelt päris soovahetuseks. Ehk see tehnilises mõttes oligi, aga nagu tal ei vahetunud, tal pole seda kunagi olnudki.” (Lõhmus 2019: 68)

Teoses mõjuvad ebakonventsionaalselt ka teised teemad: narkomaania kui eneseteostus, sotsiaalne ebastabiilsus, vaesus jm, millesse ma siinses artiklis ei süvene. Nende piiriületustega on pidevalt kaasas väljenduslaad: sihilikult sisse jäetud kõnekeelsus ja kirjavead. Raamatu on toimetanud pikaaegse kogemusega Kajar Pruul – metatasandil annab see kõige ilmsema viite sellele, et kirjakeelest irdumine kuulub Lõhmuse stiili juurde. Samuti on teosel teisi vormilisi iseärasusi: lugu võib alata küsimuse või teemapüstitusega, mis teksti lõpus on ununenud või asendunud millegi muuga, tegelased tulevad ja lähevad, näivad juhuslikud, tekst on fragmentaarne, kohati äärmuslikult enesekohane, tõsidus on segunenud iroonia ja paroodiaga.

Kuigi kogu teos eirab kirjakeele reegleid, avaldub keeleline ja vormiline transgressiivsus ehk kõige huvitavamalt kahes viimases loos „Waiting for Godot 2018” ja „#jõulujutt #taksojuht #purustaklaasid #margitlohmus”. Mõlemad leiavad aset ainult veebikeskkonnas ja on kirjutatud kahe inimese dialoogina tšäti-stiilis tekstiplokkide kaupa. Kohati on keerukas eristada, kumb tegelane parasjagu räägib. Esinevad veebisuhtlusele omased trükiapsud, väiketähed, emotikonid, puuduvad kirjavahemärgid, näiteks:

kui ta mind tahaks siis ta usuks et ma armastan teda mitte ei ajaks käojaani. ☺ Käojaani. Ma Olen nii pinges ja pidetu, ma ei tea mida teha, kus olla, mida tahan. ma ka mitte. Ma Olen nii üksik. ma ka. Issand kuidas see võimalik on. On. jumala üle viskab kõik, tahvel shokolaadi näkku iga päev. Mul kotis küpsised. Tra küll mul nii masekas. Õudne. panin 4 nätsu korraga suhu. fukk. ☺ suhe on nii kaugele arenenud et kui ta on fbkis mul pole hapnikku. ja see iseenesest juba on midagi. jah, see on mingi haigus. (Lõhmus 2019: 99–100)

Irdumine kirjakeelest kujutab vabadust ning kehtestab idiolekti. Sõpradevahelises veebisuhtluses pole tarvilik lähtuda kirjakeele normist, puudub õigekeelsuse nõue ja pole institutsioone ega kellegi kolmanda pilku. Ent raamatutekst ei ole enam

kahe inimese vaba suhtlus, vaid asetub kultuuriruumi, kus on nõuded ja tavad, tekst on läbinud institutsioonid: toimetajad, kirjastaja, rahastaja, raamatupoed jne.

Valesti kirjutamine on mänguline võte, mis lähtub isiklikust jutustamisviisist ja maailmanägemisest, suhestudes domineeriva keele ja normiga. Kas kirjakeelsena, nn „isanda tööriistu” kasutades, nagu kirjutab Audre Lorde (2003), olekski Lõhmuse tekst veenev? Kõnekeelsus ja idiolekt aitavad kehtestada tegelikkust, kus on esil kirjutaja kehaline ja emotsionaalne kogemus, indiviidi vahetu maailmataju.

Jutus „Waiting for Godot 2018” kirjeldavad kaks naist veebisuhtluses teineteisele oma luhtunud suhet, ängi ja kinnisideelist käitumist mehe suhtes, kes on vaikselt eemaldunud. Jutu sisu on enesekohane ja analüüsiv. Tegelased arutavad teineteisega oma tundeid, argipäeva ja meeleseisundit, peegeldades samal ajal pidevalt iseenda positsiooni veebi- ja pärismaailmas. Suur osa jutust keerleb selle ümber, kuidas ihaldatud mees Facebookis käitub, millal on *online*, kellega sõbraks saab, mis grupi loob. See annab edasi üksindust ja meeleheidet, kuivõrd romantilise läheduse asemel on teise inimese jälgimine veebiplatvormil, mäletamine, igatsemine. Sotsiaalmeedia annab ühelt poolt infot ja võimaluse hoida kontakti, teisalt vangistab jälitamise ja kordumise ringi. See ilmneb järgmistes tsitaatides: „Pean vist fbs jälle eemalduma, et muidu asju ka teeks, muidu aind Chatin ja siis tunnen end halvasti. aga nii hea on chattida sinuga J jaa, kui sind siin pole, siis ma ka ei taha olla J” (Lõhmus 2019: 99); „me oleme nagu kellegist muust sõltuvuses. eks meil on igav ka. jah põgeneme ja oleme arad. fb on turvaline.” (Lõhmus 2019: 93) Kui ilukirjandusse on sihilikult jäetud vead sisse, siis üldjuhul need ühtlustakse: komad kas jäetakse või võetakse kõik ära, kasutatakse suur- ja väiketähti või ainult väiketähti. „Sternes” pole kirjaviis ühtlustatud: on kirjutatud nii „Chattima” kui ka „chattima”, lause algab kord suure, siis väikese tähega, kirjavahemärgid on juhuslikud. Käänatud on kõnekeelselt (nt „kellegist”), käändelõppudest puuduvad tähed (nt „fbs”, kuid peaks olema seestütlev „fbst”), sisse on jäänud näpuvead või automaatparandus (nt peaks olema „muid”, kuid on „muidu”).

Lõhmuse kirjutuslaad kätkeb kõnekujundeid: „Tead, ma mõtlen, et ma enam ei taha ära armuda, niiviisi end vastu klaasi litsuda kuni lõpuni, see on mind täielikult deformeerinud. Tahaks, et see ära lõpeks.” (Lõhmus 2019: 96–97) Kui inimene ei suuda olukorrast eemalduda, muutub tema isiksus. Ka see tsitaat toetab vigasuse korrapäratust: laused on puhtas kirjakeeles. Lehekülg varem esineb niisugune lõik: „me oleme lõksus. [---] Mõtlen mida tunned. see tuleb seest, vigane armastus. SA nagu ootadki ärevuses fbs et K midagi teeks, et ta su tuju saaks rikkuda, et teda siis kõiges halvas süüdistada.” (Lõhmus 2019: 95) Tšättimist jälgendav tekst on veenev ebaühtlasena: kirjutusviis sõltub kirjutamise hetkest ja meediumist, näiteks telefonis trükitud tekstis võivad puududa täpitähed (nt *õ* asemel *ö*), mis arvutiklaviatuuril on olemas. Kõnekeelsus ja idiolekt annavad edasi maailma, mis neid ümbritseb. Need kätkevad kahe tegelase tegelikkust, mis ei tule esile üksnes isiklike tunnete ja läbielamiste kajastamises, vaid ka nende kirjeldamise viisis – suheldakse vabas vormis, keele ja kirjaviisi üle pikemalt järele mõtlemata.

Tabuteemad ja nauding

Vaatamata sellele, et minategelane korduvalt distantseerib end naise või üldse soo kategooriast, on „Sternes” juttu bioloogilisest naisekehast, mida iseloomustavad menstruatsioon, naise suguelundid ja kusemine, rinnad, seksuaalsed fetišid ja tegevused, millest eesti kirjanduses ei ole eriti kirjutatud. „Sterne” omapära ei põhine ainult mahavaikitud teemade käsitlemisel, abjektsusel ja transgressiivsusel, vaid ühtlasi sellel, et esil on autoerootika, rõõm iseenda kehast. Oma keha tajumine pakub naudingut, näiteks:

Ma olin nii õnnelik ja nii ilus, tundsin tohutut uhkust oma rindade üle. Mu rinnanibud keksisid üles-alla, vasakule-paremale mingi tuhat korda sekundis. [...] MUL ON RINNAD, MUL ON RINNAD, karjusin nendele suurtele geimeestele, nad noogutasid heakskiitvalt, tõmbusid veits tagasi, tegid mulle ruumi, sest ma olin täiega hoos. (Lõhmus 2019: 37)

Teised inimesed ei ole minajutustaja naudingut osalised, vaid kõrvaltvaatajad. Nende pilk ei objektista ja see võimaldab avalduda seksuaalsusel ilma keha millegi või kellegi teisega suhestamata – nii on kehataju lahutatud heteronormatiivsest ootusest. Keha toob rõõmu ja uhkust minategelasele endale, on olemas tema jaoks. Sedagi on edasi antud kõnekeeles: sõnad „mingi”, „veits”, „täiega” on isiklikud, normeerimata, rõhutades vabadust ja iseseisvust.

Üks soolistatumaid teemasid on menstruatsioon, mida esineb kirjanduses harva. Meeste loodud teostes on selle puudumine võimalus idealiseerida ja puhastada naisekeha (Talvela 2018: 1). Menstruatsiooni peetakse sageli vastikuks, rõvedaks ja häbiväärseks (Rosewarne 2012: 102) ning kui seda on ilukirjanduses kujutatud, siis on see häiriv, hävitab kirge või on seotud kurjusega (Talvela 2018: 2; Rosewarne 2012: 86). Menstruaalveri mõjub sageli abjektse, eemaletõukava ja tabuna. See-eest Lõhmuse raamatus on menstruatsioon positiivse tähendusega: see võimestab inimest ja seda on esitatud mängulisena. „Mulle nii meeldib veri, see on soe ja ilus. Met-sik. Menstruatsioon on parim asi, mis mu elus on juhtunud,” jutustab minategelane ja laskub sügavamale transgressiivsusse:

[Nii] mõtlesin juba 12-aastasena, kui oma esimese verise näoga autoportree tegin. Nautisin värske vere lõhna ja selle sõbralikku soojust, surusin sooja ja raske, verest paksu always night sideme omale poole näo peale, selle sideme tekstuuris on väiksed augud, mu näol oli lahe sideme tõmmis. Mu oma veri oli jooksmas hakanud ja enam ma ei pidanud onama mingite nõmedate action-filmide peale. (Lõhmus 2019: 66)

Lõhmus ainult ei räägi tabuteemast, vaid toob sisse uue tasandi: ta rajab abjektsusele loomingut („autoportree”) ning seob sellega naudingut ja seksuaalse erutuse. Sellega liitub omakorda huumori tasand, mis võrsub ootamatust seosest, kui põimuvad kaks tabuteemat: menstruatsioon ja eneserahuldamine. Nii annab Lõhmus mõlemale värske tähenduse: keha kaudu avaldub loomingulisus, tegelase agentsus

ja mängulisus. Selle kaudu on võimalik kritiseerida domineeriva kultuuri norme ja väärtusi ning arendada välja omaenda olemise vorme (vt ka Põldsaar, Kivimaa 2009: 802). Lõhmuse tegelaste mänguline suhtumine maailma võrsub sageli nende enda kehast, abjektsuse ja piiride ületuse tõttu.

Jutt „Uriin termosel ehk enesearmastus” tegeleb fetiši temaga: meestegelastruutab mõte, et naine kuseb talle peale. Tegevustiku käivitab see, et mees soovib endale minategelase uriini, kuid loo käigus pöördub fetiš ümber: selgub, et kusi ja pissimise tunne on olnud minategelase jaoks lapsest saadik naudinguallikas. Abjektne kusi, nagu menstruaalverigi, seotakse seksuaalsete tegevustega, samal ajal on kusi autoerootika allikas.

[---] ühe sekundiga tuli kusi püksi, see oli ise juba nii mõnus asi, et lasin kogu vedeliku oma põiest välja, see oli nii hea, et oleks tahtnud karjuda, kellelegi kaela karata, kedagi tänada, aga kedagi teist ei olnudki, olin ainult mina ja mina ise tegin seda endale, seda kõige paremat. (Lõhmus 2019: 42)

Naudingut pakub taas enda keha: abjektsel kehavedelikule ja tegevusele on antud positiivne, orgastiline tähendus. Minategelase kõige nauditavamad seksuaalsed kogemused tulevadki iseenda kaudu:

[---] oh ma olen nii ilus, ma tahan ise nüüd oma riided seljast võtta. Miks ma praegu ennast nii armastan? Sest see võõras mees, kes on tegelt lihtsalt üks ussike, magab oma pimedas toas ja mina seisan tema toast väljaspool teises maailmas, armastan ennast sellepärast, et ma ei jäänud temaga maailma jagama [---] Ja ma kukun korra muru sisse, vaatan taevast. Ajan jalad nii harki ja see, et sinna ei tulegi midagi vahele, ongi lahe. Ja mul on tunne, nagu maa ja taevast vajuks ühte, kuigi mul on silmad lahti ja ma näen, et ei vaju, aga üks mu sõbranna kirjeldas sellisena orgasmi. (Lõhmus 2019: 24–25)

Rõõmu, ilu ja vabadust kirjeldatakse erutava kogemusena, seksuaalsus on lahutatud seksuaalaktist ja tuleneb kehast, enese terviklikkuse tajust ja naudingust. Seksuaalsus ei ole suunatud väljapoole ega tingimata seotud teise inimesega, vaid asub tajuvas kehas endas. Nautlev keha eirab sugupoole norme ja heteronormatiivset narratiivi, mille järgi seksuaalsus peitub vastassugupooles.

Kokkuvõte

Margit Lõhmuse raamatu „Sterne” retseptsioon keskendus palju sellele, kuidas on kujutatud naisekeha ja seksuaalsust. Teoses on need aspektid hüperboolsed, kohati karikatuursedki ning erinevad tavanormist. See annab võimaluse asetada raamat kväärkirjanduse konteksti. Kväärdiskursust mõtestatakse siin artiklis eelkõige normist irdumisena. „Sternes” ei vasta sooline identiteet sageli heteronormatiivsuse ootustele, sugu ei jagune naiseks ja meheks. Samuti võib kväärsusena mõista

naudingu leidmist ootamatutest kohtadest, tegelaste välimust ning kehade ja suhete kujutamise viisi. Lõhmus kasutab teadlikult obstsöönset sõnavara, millega asetatakse keskele kohale naisekeha kogemused ning vaatenurk kehale ja seksuaalsusele. Seksuaalvahekordi on Lõhmuse teoses sageli kirjeldatud tühjade ja häirivatena, terviklikkuse tunne tekib iseendaga olles, samal ajal kui seks mehega on võõritav. „Sternes” on keha kujutatud väljaspool traditsioonilisi heteronormatiivseid raamistikke, seksuaalne nauding ja erutus võivad tekkida täiesti mitteseksuaalsetes olukordades. Huumor mängib teoses samuti olulist rolli, eriti üllatavate metafooride ja (enese)iroonia kaudu. Lisaks sisulisele transgressioonile väljendub piiriületus vormis: „Sterne” on teadlikult kõnekeelne, mis tagab tegelaste autentsuse ja annab edasi nende isiklikku maailmataju. Mõnes jutus jälgendab Lõhmuse stiil veebisuhtlust, kus puuduvad kirjavahemärgid ja on sageli kasutatud väiketähti, tuues esile keelevabaduse ning ettekujutuse ja reaalsuse vahelised kontrastid. Dialoogi kaudu näitab Lõhmus, kuidas veebikeskkond võib luua ja hoida suhteid, kuid ka distantseerida reaalsusest. Lõhmuse teoses vahelduvad tõsidus, iroonia ja grotesksed stseenid, mis seavad kahtluse alla nii traditsioonilised soorollid kui ka kirjanduse konventsioonid. Sellega on Lõhmus toonud eesti kirjandusse kväärteose, kus sugu ei ole binaarne ja seksuaalsus ei seostu heteronormatiivsusega. Seda toetab teose transgressiivsus, mis võimaldab käsitleda tabuteemasid.

VEEBIVARAD

EKI ühendsõnastik 2023. Eesti Keele Instituudi keeleportaal Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee>

KIRJANDUS

- Annuk, Eve 1992.** Enn Nõu romaanide maskuliinne maailm. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 641–644.
- Annuk, Eve 1997.** Naiserootika ärkamine. – Vikerkaar, nr 4–5, lk 173–175.
- Annuk, Eve 2005.** *Cara mia*, eks ole: seksuaalsest koodist Jaan Krossi „Taevakivis”. – Meta-morfiline Kross: sissevaateid Jaan Krossi loomingusse. Koost Eneken Laanes. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 118–122.
- Birk-Vellemaa, Kristina 2022.** Tütarlapselst sirgus naine: seksuaalkasvatuse kogemus ja selle mõju seksuaalsele enesekehtestamisele 1971.–1981. aastatel sündinud Eesti naiste narratiivides. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Butler, Judith 1990.** *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York–London: Routledge.
- Christina, Eva 2011.** *The Book of Kink: Sex Beyond the Missionary*. New York: Perigee.
- Hall, Donald E. 2003.** *Queer Theories. (Transitions.)* Houndmills–New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-4039-1356-2>
- Hall, Donald E. 2013.** Gender and queer theory. – *The Routledge Companion to Critical and Cultural Theory. (Routledge Companions.)* Toim Simon Malpas, Paul Wake. London–New York: Routledge, lk 107–119. <https://doi.org/10.4324/9780203520796>

- Halperin, David 2003.** The normalization of queer theory. – Journal of Homosexuality, kd 45, nr 2–4, lk 339–343. https://doi.org/10.1300/J082v45n02_17
- Hinrikus, Mirjam 2005.** Naisküsimuse lahendus Weiningeri moodi: Otto Weiningeri minatud naised Tammsaare loomingus. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 87–118.
- Kaus, Jan 2015.** Uuem kirjandus. Tallinn: Maurus.
- Kiisler, Vilja 2019.** Sootu ja süütu. – Looming, nr 8, lk 1221–1223.
- Kraavi, Janek 2016.** Transgressiivse kirjanduse poetikast I. Näiteid eesti nüüdiskirjandusest. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 817–833. <https://doi.org/10.54013/kk708a1>
- Kraavi, Janek 2017.** Obstsöonsuse poetika ja seksuaalsuse representatsioon II. Kujund ja narratiiv. – Vikerkaar, nr 12, lk 42–48, 57–66.
- Kraavi, Janek 2019.** Transgressiivne ja depressiivne Lõhmus. – Vikerkaar, nr 10–11, lk 171–174.
- Kraavi, Janek 2021.** Transgressioon ja transgressiivsuse poetika eesti nüüdiskirjanduses. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 21.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krauss, Kenneth 2004.** The Drama of Fallen France: Reading *la Comédie sans Tickets*. Albany: State University of New York. <https://doi.org/10.1353/book4755>
- Krikmann, Arvo 2006.** Contemporary linguistic theories of humour. – Folklore. Electronic Journal of Folklore, nr 33, lk 27–58. <https://doi.org/10.7592/FEJF2006.33.kriku>
- Kristeva, Julia 2006.** Jälestuse jõud. Essee abjektsioonist. (Avatud Eesti raamat.) Tlk Heete Sahkai. Tallinn: Tänapäev.
- Kuusik, Aet 2024.** Kuidas suhtub Eesti LGBT kogukond sõnasse *kväär*? – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 315–339. <https://doi.org/10.54013/kk796a1>
- Lehepuu, Greete 2019.** Feminism on muutunud igavaks trendiliikumiseks. – Eesti Ekspress 7. VIII, lk 52.
- Lindsalu, Elo 2006.** Vilde kui naisõiguslane. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 296–309.
- Loog, Alvar 2019.** Emomise talumatu kergus. – Postimees 6. XI, lk 23.
- Lorde, Audre 2003.** The master's tools will never dismantle the master's house. – Feminist Postcolonial Theory: A Reader. Toim Reina Lewis, Sara Mills. Edinburgh: Edinburgh University Press, lk 25–28. <https://doi.org/10.1515/9781474470254-003>
- Lõhmus, Margit 2019.** Sterne. (Värske Raamat 23.) Tallinn: SA Kultuurileht.
- Lõhmus, Margit 2024.** Eravestlus Facebooki Messengeris, 11. september 2024.
- Marling, Raili; Põldsam, Rebeka 2022.** Affect and queer intimate entanglements in national-neoliberal Estonia. – 0(0) Sexualities, kd 23, nr 3, lk 718–732. <https://doi.org/10.1177/13634607221112646>
- Millett, Kate 1970.** Sexual Politics. New York: Ego Books.
- Moi, Toril 2015.** „Ma ei ole naiskirjanik.” Naistest, kirjandusest ja feministlikust teooriast tänapäeval. – Ariadne Lõng. Nais- ja meesuurigute ajakiri, nr 1/2, lk 153–163.
- Muñoz, José Esteban 2009.** Cruising Utopia: The Then and There of Queer Futurity. New York–London: New York University Press.
- Oidsalu, Meelis 2019.** Berliinist, äpardusega. – Sirp 6. IX, lk 36–37.
- Põldsaar, Raili; Kivimaa, Katrin 2009.** Feministlik teooria. – 20. sajandi mõttevoolud. (Heuremata. Humanitaarteaduslikke monograafiaid.) Toim Epp Annus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 799–832.

- Rosewarne, Lauren 2012. *Periods in Pop Culture: Menstruation in Film and Television*. Lanham–Boulder–New York–Toronto–Plymouth, UK: Lexington Books.
- Talvela, Maria 2018. *Riding the Red Dragon. Representing Menstruation in High Fantasy Literature*. Pro gradu. University of Helsinki, Department of Modern Languages.
- Talviste, Eret 2020. „Balti kaunitarid”, naised, kirjandus ja kriitika. – Sirp 5. V, lk 12–14.
- Warner, Michael (toim) 1993. *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*. (Cultural Politics 6.) Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Piret Pöldver (sünd 1985), doktorant–nooremteadur Tartu Ülikooli eesti kirjanduse õppetoolis (Ülikooli 16, 51003 Tartu), piret.poldver@gmail.com

When the body speaks: Margit Lõhmus' *Sterne* as a challenge to the norm

Keywords: feminism, transgressive literature, women's writing, prose, queer literature

Margit Lõhmus' book *Sterne* has received attention for its portrayal of the female body and sexuality, which are presented in a hyperbolic and sometimes caricatured way, departing from conventional norms. This allows the book to be placed within the context of queer literature, understood here as literature that challenges norms. In *Sterne*, gender identity often does not conform to the expectations of heteronormativity, and gender is not simply divided into male and female. Queerness is also evident in the unexpected sources of pleasure, the characters' appearances, and the depiction of bodies and relationships.

Lõhmus intentionally employs obscene language, focusing on women's bodily experiences and perspectives on the body and sexuality. Sexual encounters are frequently described as empty or disturbing, while a sense of wholeness is found in solitude. Sex with men is often depicted as alienating. In *Sterne*, the body is presented outside traditional heteronormative frameworks, with sexual pleasure and arousal occurring in non-sexual situations. Humour plays a significant role, especially through surprising metaphors and self-irony.

The book's transgressive nature is also reflected in its form, as *Sterne* employs colloquial language to ensure the authenticity of the characters and convey their personal worldview. In some stories, Lõhmus' style mimics online communication, omitting punctuation and using lowercase letters to emphasize linguistic freedom and the contrast between imagination and reality. The book shifts between seriousness, irony, and grotesque scenes, challenging traditional gender roles and literary conventions. Through this, Lõhmus introduces into Estonian literature a queer work where gender is non-binary, and sexuality is freed from heteronormative constraints.

Piret Pöldver (b. 1985), University of Tartu, PhD student, Junior Research Fellow in Estonian Literature (Ülikooli 16, 51003 Tartu), piret.poldver@gmail.com